

RECENZE A ZPRÁVY O LITERATUŘE

Jiří Knapík, *Heller & Kristian aneb opavská Vest pocket revue (1933)*, Opava 2020, 216 s.
ISBN 978-80-7510-414-4

Jiří Knapík si dal na první pohled vskutku nicotný a marný úkol: vydal se na cestu rekonstrukce pouhých dvou představení jednoho studentského scénáře, který vznikl na Opavsku v třicátých letech minulého století. Divadelní artefakt, představení, je ovšem krajně nevděčným předmětem historického zkoumání: nemá hmotnou povahu, existuje pouze na chvíli v prostoru a čase, a pak nenávratně zanikne. Zůstanou po něm jen kusé informace, prameny. V případě dvou provedení scénáře Kaolin a Majolika se jich pak dochovalo mimořádně málo: rukopisný a strojopisný scénář, jeden sloupek o obou představeních v soudobém tisku, několik drobných vzpomínek, a to je vše.

I za těchto badatelsky nepříznivých okolností ovšem vznikla knížka, která vnáší do tradovaného obrazu kulturního života meziválečné Opavy nové a možno říci neočekávané rysy. Nejen Zdeňku Bárovi se v roce 1928 Opava jevila jako konzervativní město penzistů. I já jsem ještě v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století vnímal Opavu jako poklidné město zakotvené hluboko v minulosti s ukázkami architektury rakouské monarchie, byť po válce dochované jen částečně. A do toho prostředí jaksi přirozeně zapadalo i zdejší divadlo s budovou z roku 1805 a s klasickou činoherní dramaturgií Miloše Zbavitele pro abonentní publikum spíše staršího věku. Tento celkový dojem narušovala pouze odpoledne ve všedních dnech, kdy opavské ulice ožívaly díky početné středoškolské generaci. Pro ni ovšem abonentní program zdejšího kamenného divadla nebyl stavěn.

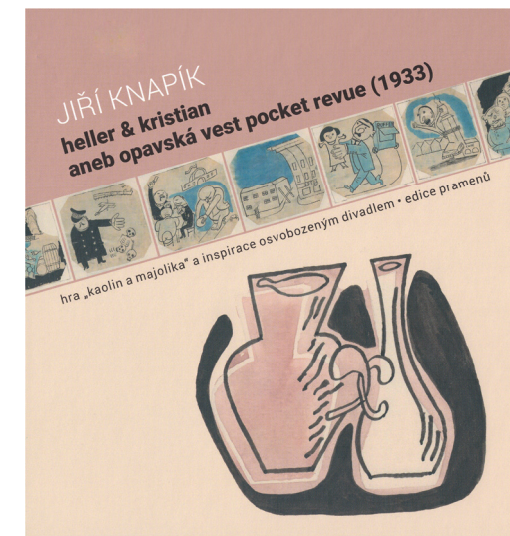
Zjištění Jiřího Knapíka, že ve třicátých letech 20. století, v dobách, kdy ještě Opava byla zřetelně německým městem s živým kulturním dědictvím Vídně, se zde vyskytla divadelní aktivita českých středo- a vysokoškoláků, vycházející z poetiky soudobého avantgardního divadla, kterou tehdy reprezentovalo Osvobozené divadlo V + W, proto ve mně vzbudilo nedůvěru a zvědavost zároveň. Nicméně musím hned úvodem konstatovat, že se autorovi podařilo z jiskerek dochovaných pramenů vykresat přesvědčivý obraz originálního divadelního jevu, který poetikou i funkcí v soudobém hledišti historicky zařazuje správně. Autorský scénář Kaolin a Majolika s podtitulem Porcelánová anekdota o prologu, šesti obrazech a čtyřech meziobrazech se zřetelně vymyká z tehdejší „pravidelné“ dramaturgie a skutečně má nejbliže ke scénářům revuí Jiřího Voskovce a Jana Wericha. Hravostí a rozpustilostí přirozeně zapadá i do pozdějších studentských amatérských produkcí šedesátých let minulého století, které vyznávaly malé jevištní formy aktivizující vnímání mladého publika. Funkce tohoto typu divadelních produkcí se významně lišila od osvětských požadavků kladených na divadlo jako na zdroj poznání či dokonce prostředek osvěty. Avantgardní divadlo (a také dnešní performance) nabízelo smysl divadla v silném společném prožitku diváků v hledišti, zážitku z představení jako události tady a teď. Proto se autoři Kaolina a Majoliky orientovali na vědomí a podvědomí Opavanů, ať už šlo o dobové události politické nebo ještě častěji místní, o topografii města, jeho historii a současnost – takto se dotýkali citlivých bodů v mysli diváků a na tom stavěli účinek představení. Na stejném principu byla založena i popularita improvizovaných forbín V + W.

Po správném uchopení podstaty zkoumaného divadelního jevu se Jiří Knapík vydal adekvátní cestou jeho výzkumu. Při citelném nedostatku primárních pramenů se soustředil na zpřítomnění všech i nedivadelních reálií, v nichž se tehdy pohybovali nejen autoři a aktéři představe-

ní, ale také potenciální publikum. Podrobně zkoumá obrysy života obou autorů scénáře Josefa Hellera a Rudolfa Kristiana: dojde na jejich fotografie (včetně dokladu vystoupení Josefa Hellera na jevišti Osvobozeného divadla), korespondenci, vysvědčení dospělosti, vysokoškolský index, další publikační činnost. A také na jejich spolupracovníky a kamarády, kteří se na představeních podíleli, karikaturistu Josefa Molína, básníka Karla Vlčka, autora hudební složky Viktora Kristiana. Úsilí a zájem badatele jsou ale ještě širší: dnešnímu čtenáři představuje tehdejší vizuál Opavy prostřednictvím pohlednic, plakátů a reklam, názvů tehdejších firem, podniků, obchodů. Hledá (a nachází) inspiraci pro pochopení záměrů autorů v různých slovesných vrstvách tehdejšího života, jimiž byly germanismy, latina, různé hovorové a slangové výrazy (například vojenský slang). Původ neobvyklých jmen hlavních postav Aspoň Gips a Sotva Beton v podání Hellera a Kristiana, postav v názvu scénáře, ale i dalších (Keramika, Šamot), spojuje s dobovými inzeráty místních firem (Brodského výroba cementového zboží zahrnovala mj. kaolinové „plotynky“). Jiří Knapík vynakládá tímto směrem mnoho energie, přiznává, že často dochází pouze k hypotézám, které však vždy mají nějaký reálný základ. Z hlediska metodologického vzorná a efektivní mikrohistorická práce s prameny.

Nejvíce snahám autora ovšem odolává samotné divadlo. Chtěli bychom vědět, jak ona dvě představení (v kině Kosmos v Kateřinkách a ve Velkých Hořticích) vypadala. Pevnějších zachytných bodů ale není mnoho. Avantgardní divadlo se od tradičního „kamenného“ odlišovalo mj. potlačením realistické iluzivnosti a psychologického herectví a spontánním až bezstarostným přiznáním ryzí divadelnosti. Ze scénáře vyplývá, že hlavní aktéři během představení vystupovali z rolí a oslovovali se občanskými jmény, aby se zase do rolí vrátili. Jedním z hlavních inscenačních principů bylo využití satiry a parodie, slovních hříček, vtipných pěveckých výstupů s živým hudebním doprovodem (zpívaný Kapesní průvodce Opavou s barevnými patrně kreslenými diapositivy) a nepochybně také improvizace. Autentickou divadelní rovinou bylo jistě i nedokonalé ochotnické herectví, které vždy pobaví i dnešního diváka. Výtvarné řešení zachycují nákresy jednotlivých scén ve scénáři. Zřetelně je zde vepsán půdorys města Opavy – Masarykova třída, pošta, Blücherův palác, minoritský klášter. V textu se pracuje s názvy a označením opavských ulic, obchodů, kaváren, je tu i důmyslný odkaz na opavskou psychiatrickou léčebnu. Divák se sice bavil tím, že je „jen“ v divadle, zároveň se ale cítil jako součást obrazu sebe sama a prostředí, v němž žije. Ze scénografických nákresů bohužel nepoznáme, zda byl na jevišti využit například fyzicky existující nábytek, nebo zda vše bylo řešeno malovanými dvojrozměrnými kulisami. I v tomto případě ale za nákresy cítíme veselou studentskou nadsázku, s níž bylo scénografické řešení hledáno a realizováno.

I tato nečetná a neúplná zjištění ovšem recenzenta publikace zbavují počátečních pochybností, zda se v meziválečné převážně německé Opavě mohla uskutečnit česká divadelní produkce avantgardního charakteru.

Je tu ovšem historicky ještě mnohem širší divadelní kontext, který bychom neměli pominout, jakkoliv to bude znít paradoxně. Ačkoliv se scénář Kaolin a Majolika hlásil k moderním průbojným formám divadla své doby, bezděčně navázal i na jiné, starší divadelní projevy, usazené i v kulturních základech Opavy. Mám tím na mysli především vídeňské dědictví neobyčejně populárního díla „básníka frašky“ Johanna Nepomuka Nestroye, bez něhož se neobešla po většinu 19. století ani dramaturgie opavského městského německy hrajícího divadla. Nestroyovo rozpustilé fraškovité vidění soudobé (pseudo)morálky, dobové aktuální narážky, slovní hříčky, lehce zapamatovatelné kuplety, to vše připravovalo cestu příštím kabaretům, a od kabaretu už bylo blízko i k Osvobozenému a posléze k Semaforu...

Publikace Jiřího Knapíka se může po tomto hodnocení jevit jako úzce specializovaná práce pro několik málo teatrologů a historiků. Jeho metodologie ovšem chvályhodně vyústila do pestré prezentace množství půvabných pramenů vypovídajících mnohé o tehdejším životním stylu. Čtenář zde najde pohlednice staré Opavy ještě před jejím poničením na konci války, studentské karikatury z třicátých let, dobové reklamy a inzeráty, určitě jej potěší krásné reklamní plakáty a obálky knih a časopisů, ocení tehdejší, ale stále moderní čistou knižní grafiku a typografii, dnes hynoucí na počítačových fontech v rukou laiků...

Knižku doprovází důkladný poznámkový aparát s mnoha vysvětlivkami dobových opavských reálií, prameny a literatura, resumé a další náležitosti řádné odborné práce. A přesto je to vzrušující a pěkná publikace, která zaujme každého, kdo má osobní vztah k Opavě.

Jiří Štefanides